

CORONA EN SOCIALE DRIEGELEIDING

In deze bijdrage tot het coronavraagstuk wil ik wat nader ingaan op een aantal aspecten die in een voorgaand artikel 'Corona en Samenleving' aan de orde zijn geweest.¹ Dit artikel kan ook los van het eerste gelezen worden.

In het eerste deel meen ik op basis van wereldwijd gedeelde, multidisciplinaire wetenschappelijke onderzoeksresultaten aannemelijk te kunnen maken dat de meeste huidige coronamaatregelen alleen al wat hun directe impact op de volksgezondheid betreft, contraproductief zijn. Tevens geef ik aan hoe we in dit scenario vast blijven zitten en waarom het moeilijk is om het los te laten.

In het tweede deel wordt op basis van gegevens uit de antroposofische sociale wetenschap aangetoond dat de onmacht om dit probleem op te lossen, is terug te voeren tot onderliggende mankementen aan de structuren van onze samenleving. Daarbij blijkt de verregaande onzelfstandigheid van het geestes- of cultuurleven een cruciale rol te spelen. Vervolgens breng ik in grote lijnen de nieuwe, aan onze tijd aangepaste maatschappij-ordening in kaart, die nodig is om het genoemde euvel te verhelpen.

In het derde deel doe ik een poging om te schetsen hoe de huidige crisis beter zou kunnen worden aangepakt binnen deze nog niet gerealiseerde maatschappijstructuur. Het vierde deel tenslotte omvat nog enkele gezichtspunten omtrent de situatie vandaag en een oproep tot het verwerven van inzichten en daadkracht om de nieuwe maatschappij-inrichting te helpen verwerkelijken.

Volksgezondheid bedreigd?

Bubbels, ingekleurde regio's, mondkapjes, registratieplicht, sluiting van horeca, scholen en cultuurcentra, ingestelde avondklokken, een opgedreven race naar steeds meer testen, *tracing-apps*... Regeringen blijven nieuwe, aanvullende maatregelen bedenken en aan de burgers opdringen met de bedoeling de verspreiding van het coronavirus in te dijken. Aan inventiviteit en soms ook radicaliteit ontbreekt het daarbij niet en de willekeur doet af en toe aan een soort collectief wedstrijdspel denken. De vraag rijst echter of al deze maatregelen ons wel in de goede richting brengen.

Ik bedoel daarmee niet dat het SARS-Cov-2-virus helemaal geen aandacht zou moeten krijgen en dat er niets zinnigs te ondernemen valt. Wat mij echter treft is dat uit de aard van vrijwel alle opgelegde beperkende maatregelen gebrek aan kennis en inzicht blijkt over het coronavirus en de verspreiding ervan. Wetenschappelijke onderzoeksresultaten daaromtrent worden systematisch genegeerd en het geheel getuigt van dilettantisme.

Zo is het verplicht dragen van mondkapjes op straat niet alleen grotesk maar vooral absurd, want sinds ruim vier maanden is het genoegzaam bekend: in de buitenlucht vinden geen besmettingen met het coronavirus plaats. Als dat wel het geval was, dan waren er tijdens grote groepsbijeenkomsten in bijv. Amsterdam, Berlijn en Brussel aanzienlijke aantallen daarbij aanwezige personen besmet geraakt, en dan was in het vluchtelingenkamp Moria op Lesbos al lang geleden een ander soort hel losgebarsten dan uiteindelijk het geval is geweest.

Ook het massale gebruik van desinfecterende handgel e.d. is nogal overbodig, want het is in laboratoria niet gelukt om via voorwerpen virussen over te brengen die nog besmetting kunnen veroorzaken. Tenslotte is het verplichte 1½ m onderlinge afstand houden eveneens zinloos. Zoals in de vorige alinea aangegeven, heeft het hanteren van die afstand in de open lucht helemaal geen nut. De reden daarvoor is dat het virus slechts uitzonderlijk via speeksel-, hoest- of niesdruppeltjes wordt overgedragen. Dat gebeurt voornamelijk via *aërosolen*, dat wil zeggen door de lucht 'van long tot long'. In de buitenlucht verwaaien die *aërosolen* direct.

Daarentegen is herhaaldelijk gebleken dat in gesloten, niet geventileerde ruimtes onder ongunstige omstandigheden mensen ook op veel grotere onderlinge afstanden dan 1½ m elkaar kunnen besmetten. Dat krijgt dan weer niet de aandacht die het zou moeten krijgen en (gewone) mondkapjes helpen daar ook niet tegen, want *aërosolen* gaan er vrijwel ongehinderd door- of langsheen.

¹ Zie www.antroposofie.be/actueel/corona-en-samenleving/. Een iets verkorte versie in het tijdschrift 'Driegonaal', jg. 36 nr. 2.

Er is terecht al veel gesproken en geschreven over de immense schade die door de coronamaatregelen wereldwijd indirect al is veroorzaakt en nog zal optreden. In het direct hierna volgende laat ik die ‘collaterale schade’ even buiten beschouwing, dus met inbegrip van de problemen die bij mensen zijn veroorzaakt door het uitstellen of niet uitvoeren van noodzakelijke medische behandelingen die niet met Covid-19 te maken hebben. Ook als we de focus beperken tot het terugdringen van de corona-epidemie, zijn er bij de doelmatigheid van de desbetreffende maatregelen heel wat vraagtekens te plaatsen.

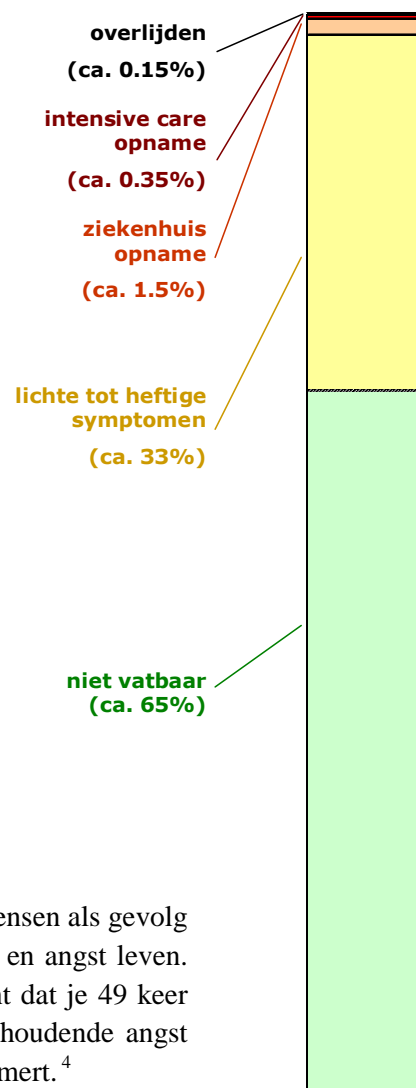
Het minste wat je kunt zeggen, is dat ze vanuit een zeer eenzijdig standpunt zijn genomen. Zo hadden naast virologen en epidemiologen ook immunologen, psychologen en pedagogen vanuit hun vakgebieden een minstens even grote inbreng moeten hebben. Uit hoofde van hun specialisme bestuderen epidemiologen en virologen voornamelijk wat er *fout gaat* als mensen in contact komen met ziekteverwekkers, een welbepaald virus in dit geval. Zij beschikken over kennis betreffende de schade die het virus bij mensen kan veroorzaken, c.q. betreffende de manier(en) waarop het virus zich kan verspreiden.

Immunologen daarentegen kijken vooral naar wat er *niet fout gaat* als zo’n virus de ronde doet. Zij hebben kennis over hoe en onder welke omstandigheden het menselijke organisme het virus onschadelijk weet te maken. Dat de laatstgenoemde discipline in de huidige situatie, dus met het nieuwe coronavirus, een veel en veel groter gewicht in de schaal had moeten leggen dan tot dusverre het geval is geweest, blijkt uit het volgende.

We weten uit inmiddels wereldwijd verzamelde ervaringsgegevens dat het SARS-Cov2-virus ongeveer evenveel mensen ernstig ziek maakt en kan doen overlijden als dat bij een middelmatig heftige griep epidemie het geval is. Zonder het virus onschuldig of onschadelijk te willen noemen, moeten we het dus als even (on)gevaarlijk bestempelen als een stevig griepvirus.² Een griep epidemie (behalve die van 1917-’18) heeft echter nooit zoveel ophef gemaakt; daardoor onderschatten de meeste mensen er de impact van. Influenza wordt min of meer als ‘normaal’ gezien, corona niet.

Het aantal mensen dat door de ziekte Covid-19 een echt risico loopt, bedraagt ongeveer 2%. Het diagram hiernaast geeft de verhoudingen weer.³ Dit gegeven maakt al in één oogopslag duidelijk dat er geen zinnige grondslag is om deze ziekte als een gevaar voor de volksgezondheid te bestempelen. Bijgevolg gaat het ook niet aan om de vrijheden en rechten van alle mensen (waarvan dus 98% geen werkelijk gevaar loopt) ernstig en langdurig te beperken.

Maar dat is nog niet alles. Uit gezondheidsoogpunt betekent het dat bijna alle mensen als gevolg van de hun opgelegde maatregelen nutteloos in chronische stress, onzekerheid en angst leven. De verhouding tussen 98% (geen risico) en 2% (wel risico) is 49. Dat betekent dat je 49 keer méér mensen dan nodig is, in hun levensomstandigheden beperkt, in een aanhoudende angst brengt en hun gezonde omgang met medemensen (zoals lichaamscontact) belemmert.⁴

² Iets genuanceerder: op kinderen blijkt Covid-19 minder impact te hebben dan ‘gewone’ griep, op ouderen juist meer. Zie bijv. de *Great Barrington Declaration*: <https://gbdeclaration.org>.

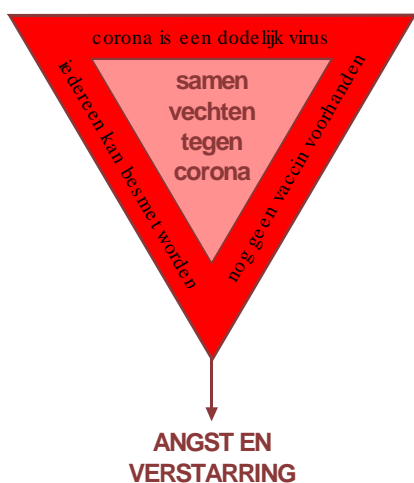
³ Bron: ‘Viruswaarheid’, gebaseerd op gegevens van het RIVM, door mij met een paar extra gegevens aangevuld.

⁴ Zoals alles in zo’n diagram, geeft ook de stippellijn die bij 65% het groene gebied afbakt (waarin je helemaal niet ziek wordt omdat je natuurlijke, niet-specifieke immuniteit ervoor zorgt dat je het virus meteen afbreekt), een gemiddelde waarde aan. Bij kinderen ligt het boven de 95%. Voor een groep (ook jongere) mensen die deelnemen aan een zgn. *superspread event*, zal die stippellijn op een lager niveau staan, evenals voor een groep mensen die permanent in angst en stress leven.

Het is echter uit de immunologie maar al te bekend dat dit een funeste uitwerking heeft op het immuunsysteem van mensen. Je kunt daaruit al bijna met zekerheid concluderen dat de huidige gang van zaken de verspreiding van het virus juist eerder aanwakkert dan tegenhoudt. Volgens sommige immunologen is het waarschijnlijk zelfs nog erger: het is eveneens bekend dat langdurige diffuse stress en angst ook blijvende genetische schade kan aanrichten, die zich dan niet over jaren maar over generaties kan uitstrekken.

Twee Denksystemen

Misschien zullen sommige lezers die hier niet op voorbereid zijn, nogal schrikken van dit verhaal. Het staat immers lijnrecht tegenover zowat alles wat ons dagelijks via de officiële media verteld wordt. Dat kan inderdaad best verwarrend zijn en ongeloofwaardig lijken, omdat de visie en de maatregelen die uitgaan van de overheid, een logisch en consequent geheel vormen waar je op het eerste gezicht weinig tegenin kunt brengen. Dat komt dus ook overtuigend over. Het punt is alleen dat die logica en consequente samenhangen binnen een bepaald denksysteem gelden, waarbij wordt uitgegaan van een aantal aannames.

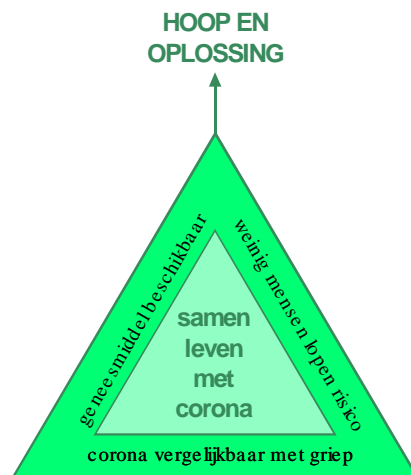

In het schema hiernaast heb ik aan de zijden van de driehoek drie van de belangrijkste aannames genoemd (er zijn er meer). In het midden van de driehoek staat dan als logische conclusie dat we er alles aan moeten doen om het coronavirus te bestrijden, tegen te houden, terug te dringen, de baas te worden. Omdat echter niets zo akelig is als vechten tegen een onbekende en onzichtbare vijand, roept dit denksysteem gevoelens van diffuse angst op, die vervolgens, omdat ze niet echt op iets concreets gericht is, verlamming teweeg brengt. “Doen wat de overheid zegt, zal wel het beste zijn; die wordt tenslotte door deskundigen geadviseerd”, is dan voor veel mensen het devies.

Inmiddels echter is door wetenschappelijk onderzoek op vele plaatsen in de wereld aan het licht gekomen dat de aannames die aan dit denksysteem ten grondslag liggen, onjuist zijn. Dat komt deels omdat ze aanvankelijk waren afgeleid uit onbruikbare rekenresultaten van ondeugdelijke computermodellen, die op hun beurt op onjuiste vóóronderstellingen waren gebaseerd, deels omdat in het begin nog weinig over het coronavirus bekend was en men voorzichtigheidshalve het zekere voor het onzekere nam.

In het schema hiernaast staan aan de zijden van de driehoek bijgestelde aannames op basis van wat we nu over Covid-19 weten. Zit je in dit denksysteem, dan kom je in een heel andere energie terecht, want corona blijkt dan helemaal niet zo’n overweldigend gevaarlijke vijand te zijn maar een seizoensvirus dat maar matig bedreigend is. Bovendien blijken we het virus, als dat voor een kwetsbaar iemand toch gevaar oplevert, met beproefde en veilige middelen efficiënt te kunnen bestrijden. Met andere woorden: hier valt mee te leven, en als we een beetje creatief zijn, kunnen we van alles bedenken om er zo verstandig mee om te gaan, dat niemand eraan ten onder hoeft te gaan.

Het blijkt echter als je in het ‘rode’ geloofssysteem zit, niet zo eenvoudig te zijn om zomaar over te stappen naar het ‘groene’. In de eerste plaats vertegenwoordigen totnogtoe de overheden en de reguliere media vrijwel uitsluitend het ‘rode’ denksysteem, dat van daaruit dagdagelijks nieuwe voeding en bevestiging krijgt. Bovendien zit dit systeem zoals gezegd logisch en consequent in elkaar, dus lijkt het ook zijn eigen gelijk te bewijzen. Tenslotte brengen de onmacht en angst die het ‘rode’ denksysteem oproept, een zekere mate van verstarring of verlamming teweeg, wat evenmin bevorderlijk is om het met een vrij en onbevooroordeeld denken tegemoet te treden. En zolang je de onderliggende aannames ervan niet in vraag stelt, blijf je in dat systeem hangen.

Ik geef er een paar voorbeelden van. In het ‘rode’ systeem werd ons, toen het nog hoogzomer was, verteld: er zijn weer uitbraken van het virus, dus de maatregelen moeten weer strenger worden als we een nieuwe *lockdown* willen vermijden. Logisch toch? Op weer zo’n akelige *lockdown* als in het voorjaar zit niemand te wachten, dus accepteren we die avondklok en andere maatregelen maar, laten we ons massaal testen en gaan in quarantaine als de test positief uitvalt.

Hieronder zitten twee stilzwijgende aannames. De eerste is dat we in het afgelopen voorjaar dankzij de *lockdown* het virus in bedwang hebben gekregen. Die aanname heeft echter een meer dan twijfelachtig waarheidgehalte. Als je kijkt naar de grafieken die het verloop van de epidemie in verschillende Europese landen weergeeft, dan zie je dat er nogal wat verschillen zijn; sommige landen hebben het stukken ‘beter’ gedaan dan andere (relatief minder patiënten overleden). Maar het verrassende is dat die verschillen geen enkel verband blijken te hebben met de mate waarin er in die landen een *lockdown* werd ingevoerd: zo ‘scoorden’ sommige landen met een strenge *lockdown* zoals Spanje ‘slechter’ dan Nederland of België en andere met een zachte of geen *lockdown* zoals Zweden scoorden juist ‘beter’.

Dat doet dus sterk vermoeden dat de *lockdown*-maatregelen geen of nauwelijks invloed hebben gehad op het epidemieverloop! Sommige wetenschappers zeggen trouwens dat dat ook niet anders kon omdat de *lockdown* te laat kwam: toen hij van kracht werd, was de verspreidingspiek van het virus al voorbij. Als dit klopt, kom je tot een heel andere conclusie: uitbraken of niet, tweede golf in het najaar of niet, er komt in ieder geval géén *lockdown* meer, want die heeft toch (zo goed als) geen invloed op de verspreiding van het virus!

Een ander probleem is dat het ‘rode’ denksysteem zeer sterk in stand wordt gehouden door statistieken die cijfermateriaal in absolute zin presenteren, terwijl die cijfers alleen betekenis hebben als ze in de juiste relatieve context geïnterpreteerd kunnen worden. Een voorbeeld daarvan was de substantiële toename van het aantal besmettingen in de voorbije paar maanden, wat toen al meteen als de ‘tweede golf’ bestempeld werd. Maar het aantal in het ziekenhuis opgenomen patiënten ging aanvankelijk niet mee omhoog. Was het coronavirus minder schadelijk geworden? Nee, een aanzienlijk deel van die ‘besmettingen’ waren in werkelijkheid de vals positieve resultaten van de opgevoerde aantallen PCR-testen!

Bovendien is het resultaat van zo’n test in feite helemaal niet bruikbaar! Dat deze gevoelige molecuair-biologische test nu massaal voor klinische detectie wordt gebruikt, is een medische blunder van formaat. De uitvinder van de test, Nobelprijswinnaar dr. *Kary Mullis*, heeft het immers zelf duidelijk genoeg geformuleerd: “De PCR-test is per definitie niet geschikt om te bepalen of iemand een ziekmakende hoeveelheid virus heeft of niet.” Coronavirussen circuleren namelijk altijd onder ons en zijn dus te allen tijde detecteerbaar bij een aantal mensen, ook als ze geen actief virus (meer) bij zich hebben.

En dan hebben we nog het in het ‘rode’ denksysteem in het vooruitzicht gestelde vaccin dat ons moet redden van de ondergang. Wetenschappers die in deze materie werkelijk thuis zijn, zeggen unaniem dat dit een illusie is. Corona- en influenzavirussen muteren zo snel dat je altijd achter de feiten aanloopt. Bovendien houdt een vaccin dat inderhaast in elkaar is gezet, grote gevaren in. Maar bovenal volgt uit de aannames van het ‘groene’ denksysteem dat zo’n vaccin in feite zelfs niet wenselijk is. Voor verreweg de meeste mensen is het overbodig en bij de mensen die een echt risico lopen, werkt zo’n vaccin niet.

In het ‘rode’ denksysteem zijn quarantaines, *lockdowns*, testen, vaccins e.d. goede maatregelen, omdat het uitgangspunt een levensgevaarlijk virus is dat moet worden ingedijkt en zo mogelijk uitgeroeid. Dat kleine kinderen en demente bejaarden worden geconfronteerd met beangstigende, onbegrijpelijke toestanden die aan oorlog doen denken, en die bij veel mensen eenzaamheid, wanhoop en verlies aan levenszin teweeg brengen, moet dan op de koop toe worden genomen.

In het ‘groene’ denksysteem daarentegen zijn andere maatregelen te bedenken die zinvol zijn. De eerste is: aan de kleine groep kwetsbare mensen gerichte, maximale bescherming bieden zonder hen in een mensonwaardige isolatie te laten verkommeren. Dat zijn natuurlijk in de eerste plaats (vooral hoogbejaarde) mensen die al aan een ziekte lijden of anderszins verzwakt zijn. Als blijkt dat de zorgcapaciteit (IC-bedden etc.) ontoereikend is, dan moeten

dáárvoor middelen worden ingezet in plaats van die te gebruiken om schade te vergoeden, veroorzaakt door maatregelen die grote delen van de gezonde bevolking treffen maar nauwelijks positieve effecten hebben.

Een andere maatregel is zgn. *superspread events* vermijden. Die vinden plaats waar veel mensen geruime tijd met elkaar vertoeven in ruimtes met geen of gebrekkige ventilatie. Bij voldoende luchtverversing (en in de buitenlucht) verwaaien de aërosolen en is het vrijwel onmogelijk dat je zoveel virussen naar binnen krijgt dat je er ziek van wordt. Maar feesten en partijen houden in villa's met grote aantallen mensen zoals er enkele weken geleden in Portugal zijn geweest, is vragen om problemen.

In binnenruimtes waar meer mensen lang samen moeten werken of verblijven, kunnen namelijk virusdragende aërosolen blijven hangen en voor verspreiding zorgen, vooral als de lucht er droog en koud is. Daarom behoren tot de beruchte verspreidingsplaatsen: slachthuizen, wellicht vrij veel cafés en jammer genoeg ook sommige woon- en zorgcentra voor bejaarden!

Zorgen voor een goede luchtverversing (dus ventilatie, géén circulatie) en eventueel ook luchtreiniging is daar essentieel en veel effectiever dan onderling afstand bewaren of goedkope mondkapjes dragen, want die houden de virusdragende aërosolen toch niet tegen. Bovendien veroorzaken ze lichaamsstress en dragen daarmee ook weer bij aan een verlaging van de immunocompetentie.

Tenslotte is voor eenieder die zich niet in de 2%-gevarezone bevindt, dé maatregel bij uitstek: je immuunsysteem op peil houden door middel van o.a. een gezond levensritme, volwaardige en uitgebalanceerde voeding, voldoende rust, genoeg lichaamsbeweging die niet tot uitputting leidt, zo weinig mogelijk stress en angst, allopathische medicijnen alleen gebruiken als dat werkelijk nodig is, etc.

Het is dus maar welk denksysteem je onderschrijft. Wat mij betreft, lijken de aannames van het 'groene' systeem verreweg het meest onderbouwd te zijn. Als naar de wetenschappelijke onderbouwing van de aannames van het 'rode systeem' wordt gevraagd, klinkt veelal de stem van het graf. Mijn conclusie en die van vele duizenden artsen, hulpverleners en wetenschappers luidt dus: de draconische maatregelen en beperkingen zijn ondoordacht en niet gestoeld op voortgeschreden wetenschappelijk inzicht.

Ze veroorzaken niet alleen op wereldschaal een niet te overziene collaterale schade, uit het oogpunt van volksgezondheid zijn ze grotendeels nutteloos en zelfs contraproductief. *Ze werken averechts omdat ze de verspreiding van het coronavirus meer bevorderen dan tegenhouden.*⁵

Patiënte in ziekenhuisbed:

“Hoe lang denkt U dat deze pandemie nog zal duren, dokter?”

Vrouwelijke arts aan het bed:

“Ik heb geen idee, mevrouw; ik ben geen politica!”

Een Ziek Sociaal Organisme

We hebben helemaal niet met een medische of een gezondheids crisis te maken, maar met een maatschappelijke. Niet het menselijke organisme wordt met een bedreigende ziekte geconfronteerd, maar het maatschappelijke organisme, de samenleving is bedreigend ziek. Ligt dat dan aan de mensen, aan hun gebrek aan capaciteiten of aan goede wil?

Nee, het ligt aan de *maatschappijstructuren*, die ons onvoldoende houvast bieden om onze talenten zo in te zetten dat we tot vruchtbare oplossingen kunnen komen. Anders gezegd: niet onze sociale talenten, maar onze maatschappelijke instrumenten zijn te zwak om dit soort problemen het hoofd te bieden. Over deze ziekte van de samenleving gaat de rest van dit artikel.

⁵ Voor onderbouwing en bronnenmateriaal van de in het eerste deel van dit artikel behandelde medische aspecten, verwijst ik naar de vele video's van 'Café Weltschmerz', 'Blue Tiger', 'Een Oorlog reeds verloren' e.a., en naar de websites www.viruswaanin.be en www.viruswaarheid.nl. Een goede samenvatting is te vinden in het artikel 'Ongecensureerde informatie over Covid-19' in het tijdschrift 'BioGezond' jg. 17 nr. 4 (sep. 2020).

Het eerste wat ons te doen staat, is onderzoeken om wat voor ziekte het gaat. Komen we immers niet tot een juiste diagnose, dan is er ook maar weinig hoop op een doelmatige therapie. En krijgt deze ziekte van het sociale organisme de kans om alsmat voort te woekeren, dan mogen we ons eraan verwachten dat we in de toekomst met nog veel meer uit de hand lopende maatschappelijke problemen te maken zullen krijgen die we niet meer de baas kunnen worden.

In de eerste plaats moeten we constateren dat de relatie tussen de burgers aan de ene kant en de overheid aan de andere kant, zoek is geraakt.⁶ In zijn boek ‘Mild despotisme’ karakteriseert *Albert Jan Kruiter* de situatie als volgt: in de afgelopen decennia is de overheid ten aanzien van de burgers geëvolueerd van een zachtaardige, opvoedende schoolmeester naar een strenge, toezichhoudende surveillant.⁷ We hebben dus niet (alleen) te maken met een toenemende polarisatie tussen enkelingen met onverzoenlijk tegenover elkaar staande visies en opvattingen, maar tussen de staat en de burgers.

De al dan niet bewuste opvatting die hieraan ten grondslag ligt, kun je ongeveer zo formuleren: de individuele mens wordt geacht voornamelijk egoïstische motieven te koesteren en alleen zijn of haar eigen belangen te

“De opvatting dat de leiders weten wat goed is voor het volk, is een restant uit de feodale tijd.”

“Sociale wetgeving heeft de tendens om persoonlijk sociaal gedrag door automatismen te vervangen. Deze doden enerzijds ieder sociaal initiatief bij de burgers, anderzijds vernietigen zij het sociale oordeelsvermogen van hen, die de wetten uitvoeren.”

Dieter Brüll

behandelen, niet vanuit het geheel te kunnen denken en handelen. Burgers zijn daarom op maatschappelijk vlak niet te vertrouwen en de staat heeft zich tot taak gesteld met wetten, regels en verordeningen sociaal gedrag bij de burgers af te dwingen en te handhaven, voor hun eigen welzijn. Daarmee is de Wet onze grote dictator geworden.

Het zal misschien niet direct bij iemand opkomen, maar de uitdrukking die ik net heb gebruikt: “door middel van regels sociaal gedrag bij de burgers afdwingen en hen op de naleving van die regels controleren” geeft een vrij precieze omschrijving van het begrip ‘bolsjewisme’. Bekend is de

kernachtige uitspraak van zijn grondlegger *Wladimir Lenin*: “Vertrouwen is goed, controle is beter!” Er zijn nog krassere uitspraken van hem bekend, waaruit duidelijk zijn opvatting aan het licht komt: het politieke systeem is er niet voor de mensen, de mensen zijn er voor het politieke systeem!

In het algemeen gaat men ervan uit dat het bolsjewisme in de jaren 1989-1990 samen met het communistische regime in Oost-Europa en de uit elkaar vallende Sovjetunie is uitgestorven. Dat is echter een illusie; de maatschappelijke ontwikkelingen in de laatste dertig jaar wijzen er eerder op dat het bolsjewisme zich na 1989 als een olievlek over de hele wereld heeft uitgebreid.

Als je de bovenstaande omschrijving van ‘bolsjewisme’ nog eens leest, zie je dat het om een *politiek* concept gaat, een *methode* van maatschappij-inrichting, die je ook als ‘bureaucratisch totalitarisme’ kunt karakteriseren. Dat concept is echter niet rechtstreeks aan een bepaalde inhoud, aan een achterliggende ideologie gekoppeld. In de voormalige Europese ‘Oostblok’-landen heeft zeventig jaar lang een communistisch bolsjewisme geheerst, nu leven we in een kapitalistisch bolsjewisme.

De worsteling van het zoeken naar de goede verhouding tussen staat en burgers is al zo oud als de grondslagen van onze huidige samenlevingen. Behalve waar openlijke dictaturen heersen, gaan deze grondslagen terug op wat er

⁶ In deze zin zit eigenlijk al een adder onder het gras. De begrippen ‘burgers’ en ‘overheid’ kun je namelijk niet tegenover elkaar zetten en ze zijn ook niet met elkaar te verenigen. In een democratische maatschappij is de burger de hoogste gezagsdragende instantie; de burgers richten de staat in als een instrument dat zij nodig hebben om hun samenleving te ordenen door middel van gezamenlijk gemaakte afspraken (wetten etc.). Meet echter de staat *zichzelf* bevoegdheden toe om in het leven van de mensen in te grijpen, dan wordt hij tot *overheid*. Daarmee is onlosmakelijk verbonden dat de mensen hun status van burgers verliezen en *onderdanen* worden. De democratie bestaat dan alleen nog maar in naam.

⁷ *A. J. Kruiter*: ‘Mild despotisme, Democratie en Verzorgingsstaat door de ogen van Alexis de Tocqueville’, uitg. Van Genneep, Amsterdam 2010; p. 370.

ruim twee eeuwen geleden uit de Franse Revolutie van 1789 is voortgekomen. Die betekende een enorme doorbraak op sociaal gebied, waarbij in principe de klassen- en standenmaatschappij met al haar voorrechten werd afgeschaft en alle mensen tot gelijkwaardige burgers werden verklaard. Het streven naar democratie, waarvoor de grondslagen al eeuwen eerder waren gelegd, leek toen eindelijk tot een verwerkelijking door te stoten.

Maar weinig mensen beseffen echter dat die Grote Revolutie destijds halverwege is blijven steken, onvoltooid is gebleven.⁸ Er is wel werk gemaakt van de *trias politica*, de scheiding van wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht, zoals *Charles de Montesquieu* die had voorgesteld, maar dat was in feite nog maar een eerste stap. Daarmee was namelijk nog geen recht gedaan aan de drievoudige leuze ‘Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap’, die je vandaag nog steeds op ieder Frans gemeentehuis aantreft. Als idealen zijn die nooit gerealiseerd, omdat men geen inzicht had en nog steeds niet heeft in hun betekenis voor de praktijk van het sociale leven.⁹

De maar half geslaagde revolutie leidde dan ook niet direct tot bemoedigende resultaten. Aanvankelijk kwam er veel geweld en terreur, daarop volgde een terugval in het ‘Romeinse’ imperialisme van *Napoleon Bonaparte*, en tenslotte mondde de maatschappijstructuur met horten en stoten en vaak na nog wat kleinere revoluties uit in de zgn. *parlementaire democratie*. Dit model werd door de meeste West-Europese landen overgenomen.¹⁰

De scherpzinnige Franse filosoof en politicoloog *Alexis de Tocqueville* (1805 – 1859) zag echter al spoedig dat dit in de praktijk niet werkte en wellicht ook nooit zou werken. Regeringen (uitvoerende macht) eigenen zichzelf steeds meer bevoegdheden toe, gaan zelf wetten en regels maken en dringen het parlement (wetgevende macht) in een ondergeschikte positie. Ook de rechtspraak (rechterlijke macht) kan vaak niet voldoende gewicht in de schaal leggen als burgers de regering op het matje willen roepen omdat die haar boekje te buiten is gegaan.¹¹

Dit alles wordt door al dan niet bezorgde burgers, juristen en hoogleraren wel ingezien. Maar machteloosheid heerst als het erom gaat alternatieven te vinden, structurele verbeteringen aan te brengen. Men komt meestal niet verder dan constateren dat één en ander niet echt goed functioneert, maar er gebeurt zelden iets anders dan wat sleutelen in de marge. Over het algemeen berust men in de opvatting dat er nu eenmaal geen betere dan onze ‘democratische’ maatschappijstructuur bestaat of zelfs maar denkbaar is.

⁸ Zie bijv.: *Edithe Boeke*: ‘De onvoltooide revolutie’, uitg. Vrij Geestesleven, Zeist 1989.

⁹ Dat had te maken met het feit dat de *Graaf van Saint-Germain*, die samen met een groep intellectuelen in Frankrijk inzichten voor een nieuwe samenlevingsstructuur aan het vormen was, zijn missie niet kon realiseren. Het werd hem niet toegestaan zijn visie aan de Franse koning Lodewijk XVI voor te leggen. Hij kreeg wel toegang tot koningin Marie-Antoinette, maar die begreep er niet veel van of zag er de betekenis en draagwijdte niet van in. Ze vond het kennelijk niet de moeite waard haar gemaal aan te moedigen er kennis van te nemen.

¹⁰ Ook in de Verenigde Staten van Amerika was dat het geval, maar daar was men er in feite al eerder mee begonnen, te weten na de revolutie in 1776 aldaar, waarbij het land zijn koloniale status ten opzichte van Engeland beëindigde en zich onafhankelijk verklaarde. Deze revolutie heeft mede als inspiratiebron voor die van 1789 in Frankrijk gediend, met name waar het ging om het opstellen van de ‘Verklaring van de Rechten van de Mens en van de Burger’.

¹¹ Een ander gevolg van het onbevredigende verloop van de Franse Revolutie was dat de 19de eeuw ons met een erfenis heeft opgezadeld die tot op heden als een vervelende stoorfactor werkt, namelijk het *nationalisme*. Het fascisme en het nationaal-socialisme in de eerste helft van de 20ste eeuw waren daarvan slechts exponenten; veel aspecten van ons dagelijks leven zijn ervan doordrenkt. Nationalisme is in wezen niets anders dan groepsmatig versterkt egoïsme, dat sociaal schadelijk is.

Sociale Driegeleding

Het wordt dus hoog tijd om op zoektocht te gaan naar een andere, betere maatschappij-inrichting dan de huidige, waarmee we de problemen zoals gezegd niet meer de baas kunnen. In mijn vorige artikel heb ik al aangegeven dat die betere maatschappijstructuur in concept wel degelijk bestaat en *sociale driegeleding* wordt genoemd. *Rudolf Steiner* concipieerde die in 1917 en legde haar voor aan de toenmalige Duitse en Oostenrijkse regeringsleiders in de hoop dat daarmee de oorlog een voor alle partijen zo gunstig mogelijke afloop zou krijgen. Die poging bleef zonder gevolg.

Na de oorlog gaf *Steiner* samen met enkele medewerkers vanaf 1919 een ruime publieke bekendmaking aan het nieuwe concept voor een betere samenlevingsstructuur. Hij lanceerde een oproep, publiceerde het boek 'De Kernpunten van het Sociale Vraagstuk', hielp waar dat maar mogelijk was, praktische aanzetten te realiseren, hield op veel plaatsen een groot aantal voordrachten en leidde daar later ook andere mensen voor op. Aanvankelijk leek deze onderneming wel succes te boeken: er kwam in Zuid-West-Duitsland een flinke maatschappelijke beweging voor sociale driegeleding op gang.

Helaas was die echter geen lang leven beschoren, omdat de opkomende weerstanden enorm waren; de meeste mensen die enig gewicht in de schaal konden leggen, wilden toch maar liever alles bij het oude laten. Het is overigens interessant dat *Steiner* in de betreffende voordrachten die hij in de jaren 1919 tot 1922 overal ging houden, herhaaldelijk heeft beklemtoond dat er voor de toekomst van de menselijke samenleving maar twee alternatieven zouden openstaan: "driegeleding of bolsjewisme".

Wat houdt sociale driegeleding dan in? In onze samenleving, die we ons als een levend organisme moeten voorstellen en niet als een maakbare, verbeterbare en herstelbare machine, vallen drie functionele gebieden te onderscheiden. De juiste term daarvoor is *geledingen*. Je zou ze zelfs in het licht van mijn vorige tussenzin als orgaanstelsels kunnen beschouwen. Laten we die eerst omschrijven.

De eerste geleding is die van het *economische leven*, waarin de productie, distributie en consumptie van materiële goederen zich afspelen. Het gaat hier om voeding, kleding, huisvesting, transport etc. Om op dit gebied werkzaam te kunnen zijn, moet er altijd eerst iets uit de *natuur* worden gehaald: grondstoffen zoals zand, hout, metaalerts, aardolie, katoen... Vervolgens moeten die zo worden omgewerkt dat er iets bruikbaar uit ontstaat: stoelen, fietsen, schoenen, auto's, computers enz.

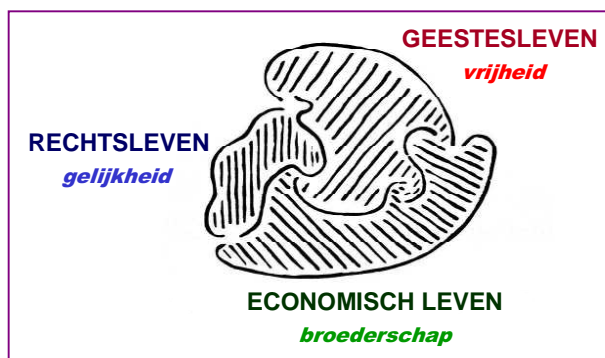
Het tweede domein is dat van de staat, met dien verstande dat daaronder uitsluitend het *rechtsleven* valt. Op dit gebied leggen wij als burgers met elkaar onze onderlinge rechten en plichten vast: inzake inkomensverhoudingen, arbeidstijden en –voorwaarden, milieubescherming etc. In deze geleding gaat het uitsluitend om die zaken die *alle mensen* aangaan, ongeacht welke positie ze overigens in de samenleving innemen.

De derde geleding tenslotte is die van het *geestesleven*, van de cultuur, waarin alles tot stand komt wat wij mensen nodig hebben om onze talenten en bekwaamheden te ontwikkelen. Daaronder vallen natuurlijk in de eerste plaats opvoeding en onderwijs. Maar het betreft een ruim en veelzijdig gebied waar bijvoorbeeld ook alle vormen van hulpverlening en therapie, kunst, religie, wetenschap en wereldbeschouwing toe behoren. De bronnen voor het handelen op dit gebied, de 'grondstoffen' zagezegd, zijn afkomstig uit de menselijke *geest*: ideeën, visies, talenten, bekwaamheden, inventiviteit enz.

Deze drie maatschappelijke geledingen zijn door sommigen wel onderkend maar vrijwel uitsluitend in een beschrijvende, analytische zin zonder daar richtinggevende consequenties aan te verbinden voor een gezonde maatschappij-ordening. Het zal duidelijk zijn dat in een gezonde samenleving de drie geledingen elkaar dienen te helpen, ondersteunen en bevruchten. In een ongezonde maatschappij daarentegen verstoren, ondergraven en verstikken ze elkaar. Wat is er nodig om het eerste te bevorderen en het tweede te verhinderen?

De sociale driegeleding is de maatschappijstructuur die er rekening mee houdt dat in de drie genoemde geledingen totaal verschillende principes en impulsen werkzaam zijn. Met dit structuurprincipe worden de eerder genoemde drie idealen van de Franse Revolutie pas realiseerbaar.

In elk van de drie functionele gebieden blijkt namelijk steeds één van de drie genoemde idealen op zijn plaats te zijn. In het geestesleven is dat de *vrijheid* (van visie, opvatting, overtuiging en cultureel streven), in het rechtsleven de *gelijkheid* (vandaag redelijk vanzelfsprekend: de democratie), in het economische leven de *broederschap* (het verdelen van wat de aarde ons te bieden heeft).

Om de maatschappelijke idealen van de Franse Revolutie tot hun recht te laten komen, moet er bijgevolg sprake zijn van een afbakening van de drie geledingen, zoals een dijk water en land van elkaar gescheiden houdt. Elk van de drie functiegebieden moet derhalve verregaand autonoom, dus zonder inmenging van de twee andere kunnen functioneren. Pas dan kunnen ze vruchtbaar samenwerken en elkaar het nodige aanreiken.

Tegenwoordig is aan deze voorwaarde, bij gebrek aan sociale driegeleding, niet voldaan: de gebieden beschikken niet over die noodzakelijke autonomie of zelfstandigheid. Ze lopen chaotisch door elkaar heen en daardoor zijn het ook geen 'geledingen'. In de chaos van de 'eenheidsstaat' zoals we die nu kennen, is het onmogelijk de idealen vrijheid, gelijkheid en broederschap te respecteren; ze verlammen en misvormen elkaar.

Het begrip 'driegeleding' mag geen misverstand oproepen: het gaat niet om een indeling in mensengroepen zoals die in de Middeleeuwen heeft bestaan. Bij alle drie de geledingen zijn *dezelfde mensen* betrokken; het zijn de *functies* die van elkaar gescheiden zijn alsof het om drie verschillende soevereine landen zou gaan. Dus in elke geleding manifesteert ieder mens zich op basis van een ander werkingsprincipe; uit het onderlinge overleg en de samenwerking van de drie geledingen komt de gezondheid van de maatschappij voort.

Vrij Geestesleven

In zijn geschriften en voordrachtencycli over maatschappelijke vraagstukken heeft *Rudolf Steiner* dus steeds weer gehamerd op de noodzaak om de drie maatschappelijke functiegebieden uit elkaar te halen. Daarbij legde hij er in het bijzonder opvallend veel nadruk op dat het *geestesleven* op eigen poten moet staan. Het moet zichzelf kunnen besturen en dat bestuur mag alleen in handen zijn van mensen die in de levende praktijk van één van de takken van het geestesleven actief zijn.

Hier is een voorbeeld uit de zgn. 'Sprekerscursus' die *Steiner* gaf aan zijn medewerkers die zich voor de sociale driegeleding wilden inzetten: "Je mag er geen misverstand over laten bestaan, dat een gezondmaking van het uiterlijke sociale leven slechts mogelijk is als de geestelijke geleding van het driegelede sociale organisme, in opvoeding en onderricht enz., gezond wordt gemaakt. Vervolgens kun je dan aanschouwelijk maken hoe er weer een geestesleven kan komen dat productief is, dat wil zeggen dat het de gehele mens vervult."¹²

Hoe is het nu met ons huidige geestesleven gesteld? Is het krachtens de daar thuis horende vrijheidsimpuls zo productief, dat het ons dagelijks inspireert met levende en bruikbare visies en ideeën? Of is dat nu precies waar het ons vandaag aan ontbreekt? Dat de term 'geestesleven' in ons dagelijkse, courante taalgebruik nog maar nauwelijks voorkomt, is al een slecht voorteken. We zullen dat eens wat nader proberen te bekijken.

Voor de mens vormt de vervulling van zijn biologische, materiële behoeften de basis voor zijn bestaan. Wie niets te eten heeft, sterft al vrij snel de hongerdood; wie niet over kleren en huisvesting beschikt, vriest dood in de winter. Voor de vervulling van onze materiële behoeften is de economie in het leven geroepen. Blijft die in gebreke of kunnen mensen er te weinig gebruik van maken (bijvoorbeeld omdat ze in armoede leven), dan is hun bestaansbasis krakkemikkig. Aan culturele ontwikkeling en aan geestelijke productie zullen ze dan niet of nauwelijks toekomen.

¹² Voordracht gehouden te Stuttgart op 15-02-1921, uit de bundel 'Wie wirkt man für den Impuls der Dreigliederung des sozialen Organismus?' (GA 338).

Dus voor de enkele mens staat het stofwisselingsgebied aan de basis van het leven; pas als dat goed is verzorgd, is hij of zij ook tot geestelijk, scheppend werk in staat. Nu zou je daaruit af kunnen leiden dat de economie ook aan de basis van de samenleving, het sociale organisme, ligt. Immers de economie heeft de vervulling van de stofwisselingsbehoeften van de mensen tot doel. Maar zo is het niet. De samenleving is als een mens die op zijn kop staat: daar vormt het geestesleven de bestaansbasis; dat vormt dus als het ware het stofwisselingsgebied van de samenleving.

Dat is ook makkelijk te begrijpen: als er geen ideeën, geen levensvisies of inzichten tot ontwikkeling komen, geen zorgvoorzieningen in het leven geroepen worden, geen onderwijs en opleidingen tot stand komen waardoor mensen hun capaciteiten (van welke aard dan ook) kunnen ontwikkelen, dan valt binnen een paar generaties de hele samenleving terug op het allerprimitiefste niveau van cultuur en beschaving. Ook het economische leven gaat dan binnen de kortste keren te gronde omdat er bij gebrek aan opleidingen ook geen getalenteerde ondernemers en uitvinders meer zijn.

Waarom hamerde *Rudolf Steiner* in zijn voordrachtencycli over het sociale vraagstuk steeds weer op de noodzaak om het geestesleven zelfstandig te maken? Een kort historisch overzicht kan wat duidelijker maken waarom dat in deze tijd van levensbelang is. In de oude oriëntale cultuurbeschavingen heeft vele eeuwen lang het geestesleven een allesbeheersende rol gespeeld. Dat was nog zo tot in de Egyptische cultuur, waar immers de farao tegelijk koning en hogepriester was. Het gehele maatschappelijke leven werd in feite beheerd door de cultus en vanuit de tempels geregeld.

Vanaf de zesde eeuw vóór Christus begon het geestesleven in de filosofenscholen van het oude Griekenland een aparte plaats in de samenleving in te nemen. In de zesde eeuw na Christus, ruim duizend jaar later dus, nam in Europa de Kerk de rol van cultuurdrager over. Tot aan het eind van de Middeleeuwen beheerde en beheerste de Kerk nagenoeg alle aspecten van het toenmalige geestesleven, dus niet alleen het religieuze leven, maar ook de kunst, het onderwijs en de zorg voor zieken en andere hulpbehoevende mensen.¹³

Vervolgens begon vanaf de zestiende eeuw, alweer zo'n duizend jaar later dus, de staat steeds meer met name vooral de laatstgenoemde twee werkgebieden van het cultuurleven (onderwijs en zorg) naar zich toe te trekken, in te richten en met subsidiegelden te financieren. Dat proces kwam vooral vanaf de 19de eeuw in een stroomversnelling en is nog steeds kenmerkend voor de situatie van vandaag.

Deze overheveling naar de staat van een belangrijk maar vooral basaal gedeelte van het geestesleven was enerzijds een historische noodzakelijkheid, omdat de kerkelijk-spirituele bronnen ervan inmiddels verregaand waren opgedroogd. Anderzijds verloor daarmee dit deel van het geestesleven grotendeels zijn zelfstandigheid want "wie betaalt, bepaalt". Het geestesleven moet echter juist vrij zijn van staatsinvloed. Een eerste stap in die richting is in de meeste westerse landen wel doorgevoerd, namelijk de scheiding van kerk en staat. Maar die had allang gevolgd moeten worden door de scheiding van onderwijs en staat, de scheiding van zorg en staat etc.

Een aan de staat gebonden geestesleven krijgt van zijn 'broodheer' de 'nodige' voorwaarden en beperkingen voorgeschoteld die het nu juist niét nodig heeft om tot werkelijke bloei te komen. Het geestesleven krijgt bovendien het bij de staat horende stempel van *gelijkheid* opgedrongen in de vorm van voorschriften en protocollen, met als gevolg opgelegde éénheidssystemen voor vooral zorg en onderwijs en de daarbij horende dwang tot eindeloze en heilloze bureaucratische rapportering. Op die manier wordt de levenskracht van het geestesleven bekneld en afgeknepen, gedeeltelijk zelfs radicaal vernietigd.

Rudolf Steiner: "De versmelting van het geestesleven met het staats- en economische leven heeft tot onheil van de nieuwere tijd geleid. Want wat in het geestelijke moet leven, dat kan zich alleen in het licht van de ware vrijheid ontwikkelen. Alles wat zich niet in het licht van de ware vrijheid kan ontwikkelen, doet het werkelijke geestesleven

¹³ Een uitzondering daarop vormden filosofie en wetenschap (in hun ruime betekenis, dus met inbegrip van bijv. wiskunde en medische kennis), waar de Kerk met een zekere argwaan tegenover stond. Deze takken van het geestesleven werden door de Arabieren opgenomen, verder tot bloei gebracht en een paar eeuwen later door hen via Spanje weer naar Europa gebracht.

verkommeren en verlammen, en brengt het bovendien op dwaalwegen, die je in de nieuwere maatschappij-ordening helaas maar al te goed kunt waarnemen.”¹⁴

Op Zoektocht

Steiner was overigens beslist niet de enige die deze mening was toegedaan. Zo drukte bijvoorbeeld *Ida Gerhardt* in 1971, terugblikkend op haar loopbaan als lerares, in een lang gedicht haar ontgoocheling uit over de manier waarop de staatsvoorschriften de levende geest uit het onderwijs hebben gebannen waardoor dit verdord is, en toonde zij begrip voor de rebellie van de jeugd tegen de hypocrisie die daar het gevolg van is, voor hun afwijzing en resignatie, en voor hun vertwijfelde zoektocht naar vrijheid.¹⁵

Het voorgaande korte historische overzicht kan hopelijk enigszins verduidelijken dat het hedendaagse geestesleven in hoge mate de speelbal van economische en politieke krachten geworden is. In een beeld gevat: als de samenleving er als een (wand)tapijt zou uitzien, dan was het geestesleven enkele millennia geleden het centrale, de gehele voorstelling bepalende motief. Heden ten dage is daarentegen de economie het centrale, overheersende motief in het tapijt, terwijl de rol van het geestesleven er min of meer is teruggebracht tot die van de franje.

Ik had het eerder over een ziekte van de samenleving, van het sociale organisme. Dat is geen beeldspraak. Is het geestesleven in een maatschappij verzwakt, dan komen de potentiële vaardigheden van de individuele mensen niet (voldoende) tot ontwikkeling en kunnen die dus voor hun medemensen ook niet vruchtbaar gemaakt worden. Daaronder lijdt dan de hele maatschappij.

Zoals gezegd moet je het domein van het geestesleven in de samenleving vergelijken met dat van de stofwisseling in de mens. Dus een maatschappij waarin het geestesleven gedeeltelijk verlamd is of gebrekkig functioneert, is als een mens die aan stofwisselingsstoornissen lijdt: het voedsel dat hij of zij gebruikt, wordt niet of slecht verteerd, met bloedarmoede als gevolg.

Een toenemend aantal kritisch denkende mensen, zeker ook nu weer naar aanleiding van ontwikkelingen rond corona, ziet wel in dat het geestesleven niet door belangen uit het economische leven mag worden beïnvloed. Als bijvoorbeeld farmaceutische bedrijven een vinger in de pap hebben bij het wetenschappelijk onderzoek naar geneesmiddelen, dan zijn de uitkomsten van dat onderzoek bij voorbaat voorspelbaar.

Maar men zit er lelijk naast met de eis dat dus de overheid voor dat onderzoek moet instaan, in de veronderstelling dat het dan wél neutraal zou zijn. Politieke invloed is in het geestesleven net zo ongewenst als economische invloed. Het geestesleven heeft zoals gezegd zijn eigen leidend principe: het moet vrij zijn, geheel en al gedragen door de vaardigheden en de impulsen van de mensen die geestelijk productief zijn.

Fragment uit:

‘Twee uur, de klokken antwoordden elkaar’

...

*Ik dacht aan de verrukkingen van mijn jeugd,
aan dichters die mij brood en beker zijn:*

...

*werelden wederrechtelijk ontzegd
aan hen wie dagelijks geboden was
een bladzij op te slaan waarvan de zin
door wiè gebood verduisterd was voorgoed.*

*En aan mijn land dacht ik – aan zijn bewind
dat lafweg zijn verwoestingen voltrok,
decenniën reeds bevreesd ten dode toe
voor wat waarachtig is en uit de geest.*

...

*Jeugd, afgesneden van de wortelstok,
twist met de ouderen, reeds moegetergd:
een hees geredekavel. – Eenzaam staat
wie nog bevroedt waaròm gestreden wordt
in blinde onmacht: eerbied voor elkaar.*

...

*Voor dèze inzet streed ik levenslang
maar nooit was mij de twijfel zo nabij*

...

Ida Gerhardt

¹⁴ Voordracht gehouden in Zürich op 08-03-1919, uit de bundel ‘Die soziale Frage’ (GA328).

¹⁵ *I. Gerhardt: ‘Verzamelde Gedichten I’, uitg. Athenaeum, Amsterdam 1992.*

Nu ligt natuurlijk de vraag voor de hand hoe zo'n vrij geestesleven er dan uit zou kunnen zien in de praktijk. Kunnen we ons daar wel iets bij voorstellen? Laten we ons eerst eens gaan oriënteren in dat deel van het geestesleven dat zich tot op zekere hoogte van staatsinvloed heeft weten te vrijwaren. Kijk bijvoorbeeld naar de kunst: denk aan mensen als *Auguste Rodin*, *Rembrandt van Rijn*, *Amadeus Mozart*, *Joost van den Vondel*, aan zoveel andere uitzonderlijk getalenteerde geesten.

Het is meen ik wel duidelijk dat zij aan creativiteit zwaar hadden ingeboet als zij zich bij het scheppen van hun meesterwerken hadden moeten houden en aanpassen aan door de staat opgelegde regels en voorschriften en daar ook nog eens voortdurend verantwoording over hadden moeten afleggen.¹⁶ Iets vergelijkbaars geldt voor filosofen, ontdekkers en uitvinders als *Simon Stevin*, *Johann von Goethe*, *Thomas Edison*, *Albert Einstein*,...

Maar datzelfde is óók van toepassing voor leraren, artsen, therapeuten, wetenschappers, priesters enz.! Ook zij hebben die vrijheidsruimte nodig om voluit te kunnen scheppen en daarmee hun talenten voor de samenleving vruchtbaar te maken. In hun vak zijn zij in wezen evenzeer kunstenaars, die het beste van zichzelf geven. Staande tegenover de concrete vraag van een leerling, een cliënt, een patiënt, moeten zij vanuit hun kennis en ervaring, en hun intuïtie van het moment kunnen handelen. Alle van buitenaf opgelegde voorschriften en protocollen verlammen hun creativiteit in niet geringe mate, doen hun inspiratiebronnen opdrogen.

Natuurlijk heeft niet iedereen zulke specifieke vaardigheden die iemand in staat stellen om succesvol als producent in het geestesleven te staan. Maar ook in de positie van consument van het geestesleven (en dat zijn wij allemaal!) ligt dit alles lang niet zo ver van ons bed als we misschien denken. Zo kunnen de meesten onder ons zich nog wel één of meer leraren herinneren, waarvan de lessen (en vaak nog meer: de persoonlijkheid) zo'n onvergetelijk positieve indruk op ons hebben gemaakt, dat wij ze zelfs na tientallen jaren nog levendig voor de geest kunnen halen en met plezier en dankbaarheid aan hen terugdenken.

Veel mensen zullen ook wel eens de gelukkige ervaring hebben meegemaakt dat een bemoedigend gesprek met een arts, een hulpverlener, een priester of gewoon een vriend een onverwachte kentering ten goede teweeg bracht, toen ze bijvoorbeeld in vertwijfeling verkeerden over een moeizaam verlopend ziekteproces. Of we kunnen bijvoorbeeld tijdens het genieten van een concert of het bewonderen van een schilderij zo in vervoering raken en ons als het ware boven onszelf uitgetild voelen, dat we daar nieuwe inspiratie voor ons leven of ons werk aan opdoen.

Deze waardevolle belevenissen zijn van mens tot mens natuurlijk zeer verschillend en dat is juist ook zo kenmerkend voor het geestesleven, omdat ieder van ons op dat gebied absoluut uniek is! Maar jammer genoeg zijn dat soort ervaringen vaak toch veel meer uitzondering dan regel, doen ze zich maar sporadisch voor, blijven te fragmentarisch. Een gezond, op zijn eigen krachten aangewezen, vrij geestesleven heeft tot opdracht – en is daar ongetwijfeld ook toe in staat – om ons dagelijks met zulke belevenissen te overspoelen.

Bovendien is het ook nog zo dat een echt vrij, zelfstandig geestesleven aan de antroposofie eindelijk de kans zou bieden om ook op grote schaal de bevruchtende werking te ontplooien waar onze in het materialisme vastgelopen cultuur naar smacht.

Precies andersom werkt het verschrompelde geestesleven dat tot uitdrukking komt in veel (gelukkig niet alles) van wat reclame, televisie en internet ons bieden. Het vaak zinlege, holle karakter van die inhoud kan onze ziel geen echte inspiratie of bevrediging schenken.¹⁷ Het brengt veel mensenzielen in een vertwijfelde zoektocht naar vervulling; verslaving aan amusement en drank (of erger) zijn daar de symptomen van.

¹⁶ Dat is wel geprobeerd! Zo is bijvoorbeeld *Vondel's* beroemde toneelstuk 'Lucifer' door toedoen van het Amsterdamse stadsbestuur bij zijn leven maar twee keer opgevoerd.

¹⁷ Dit wordt bij veel beeldprogramma's nog aanzienlijk versterkt door de vorm waarin en de techniek waarmee ze gebracht worden. Het eenzijdige en fragmentarische karakter van de overgebrachte boodschap zadelen de kijker-luisteraar op met een overstelpende hoeveelheid onbruikbare informatie, terwijl de flitsende en suggestieve opeenvolging van beelden verwarring en verdwazing teweeg brengt, en afleidt van bezinning en verwerking.

Blik in de toekomst?

Hoe zou de situatie rond corona er nu uitzien als onze samenleving driegeleed was en bijgevolg ons geestesleven daarin als zelfstandig functioneel gebied een vol- en gelijkwaardige positie naast het rechtsleven en de economie zou innemen? Dat kunnen we natuurlijk pas echt weten als die driegelede samenleving er zal zijn, maar enige zinnige voorstelling valt er toch wel over te maken. Ik schrijf de volgende alinea's met opzet in 'is-vorm' (*indicatief*) en niet in de 'zal-vorm' (*futurum*) of in de 'zou-vorm' (*conditionalis*). De opsomming is beslist niet volledig!

“Je verandert dingen niet door tegen de bestaande realiteit te vechten. Wil je iets veranderen, maak dan een nieuw model dat het oude model overbodig maakt.”

Richard Buckminster Fuller

1. Krachtens de vrijheid in het geestesleven mag de staat zich met de inhoud daarvan en dus in het bijzonder van de gezondheidszorg, niet bemoeien. Hij mag daar geen invloed of gezag uitoefenen, geen voorkeuren tot uitdrukking brengen en dus ook geen experts aanstellen. Naar aanleiding van het optreden van de corona-epidemie ontvouwt zich in het onafhankelijke, vrije geestesleven vanuit de meest verschillende disciplines een brede waaier aan medische, sociale, psychologische, pedagogische en nog andere gezichtspunten.

2. Ook de media horen bij het vrije geestesleven en kunnen dus niet door staats- of andere belangen (bij)gestuurd, laat staan gecensureerd worden. Alle mogelijke (en in eerste instantie misschien ook wel onmogelijke) opvattingen komen daar naast elkaar aan bod. Uit het geestesleven komt vrijwel nooit éénduidigheid voort maar een overmaat aan pluralisme. Dat kan wat verwarrend overkomen maar het is een absoluut noodzakelijke fase in het beeldvormingsproces omdat de verschillende visies die te berde worden gebracht, elkaar moeten aanvullen en ten dele zich ook aan elkaar 'afslipen'. Naarmate nieuwe kennis over het virus en zijn verspreiding worden verworven, veranderen inzichten en visies en worden ze gepubliceerd.

Hier hoort nog een ander element bij. Stel dat al sinds twintig, dertig jaar zich een echt vrij geestesleven heeft kunnen ontwikkelen, dan beschikken de mensen door middel van de meer onafhankelijke en veelzijdige informatie die hun ter beschikking staat, over een aanzienlijk ruimere gedachtehorizon. Ze hebben zich daardoor ook meer innerlijke autoriteit verworven dan nu nog vaak het geval is. Bijgevolg hebben ze minder nood aan het volgen van uiterlijke autoriteiten, want ze zijn bekwamer geworden in het vormen van doordachte oordelen en in het leren onderkennen van eventuele halve waarheden.

3. Als vanuit het geestesleven zoveel mogelijk gezichtspunten en aspecten verzameld en voor iedereen zo helder en duidelijk mogelijk toegankelijk zijn gemaakt, worden ook in de economische organisatie de consequenties van eventueel te nemen maatregelen onder de loep genomen en beoordeeld.

In de driegelede samenleving beschikt de economie niet over de machtsmiddelen die ze vandaag heeft, o.a. doordat grond(stoffen), arbeid en kapitaal er niet verhandeld kunnen worden. Ook de financiële markten spelen dan nog maar een bescheiden rol. Het economische leven is gestructureerd op basis van samenwerkingsorganen (associaties) waarin productie, distributie en consumptie vertegenwoordigd zijn. Het uitgangspunt wordt daarbij gevormd door de werkelijke consumentenbehoeften en economische belangen in de vorm van gewin vallen weg bij het ontwikkelen van bijvoorbeeld 'het vaccin'.

5. In de driegelede samenleving kan kapitaal geen privé-eigendom zijn en zich evenmin in handen van de staat bevinden. Het wordt beheerd door instituties (fondsen, stichtingen e.d.) van het vrije geestesleven en volgens aanwijzingen van de economische associaties op zakelijke gronden aan ondernemers ter beschikking gesteld. In 'ruil' daarvoor stromen alle economische overwinsten als vrij schenkgeld terug naar het geestesleven (dus o.a. naar de zorg) in plaats van naar privé-aandeelhouders. Dan wordt de gezondheidszorg deels door de patiënten (waarvan een gedeelte indirect via zorgverzekeringen) en deels met dit vrije schenkgeld, maar niet meer met staatsubsidies gefinancierd.. Van 'bezuinigingen' in de zorg is dan geen sprake meer.

4. Noch het economische, noch het geestesleven kan een voor iedereen bindende maatregel opleggen; dat is voorbehouden aan de rechtsorganisatie. Dat is immers het enige gebied waar het gelijkheidsbeginsel heerst en waar

door eenieder voor eenieder geldende besluiten worden genomen.

Door eenieder: normaal delegeren we onze bevoegdheid aan het parlement. Gaat het echter om een maatregel die een ernstige en zich over een langere tijd uitstrekkende beperking van onze vrijheidsrechten inhoudt (zoals een *lockdown*), dan ben ik van mening dat zelfs het parlement eigenlijk niet bevoegd is om daarover te beslissen. Daar is een directe inbreng van de (over alle voor- en nadelen goed en uitgebreid geïnformeerde) burgers voor nodig, bijvoorbeeld in de vorm van een referendum. Bovendien kunnen de genomen besluiten dan op een veel groter draagvlak rekenen.

6. Stel dat om een crisis het hoofd te bieden tot maatregelen wordt besloten die verregaande consequenties hebben voor een aantal beroepsgroepen zoals horeca-uitbaters, handelaren, toneelgezelschappen e.d., dan bewijst zich de associatieve economie door zijn overlegkarakter als zeer schokbestendig. In de economische overlegorganen puzzelen de direct betrokkenen de best mogelijke manier uit waarop de schade gezamenlijk is op te vangen door arbeid en eventueel ook kapitaal (tijdelijk) te herverdelen.¹⁸

De ‘goedkope’ oplossing waar men tegenwoordig maar al te snel naar teruggrijpt, het opbouwen van een staatsschuld, komt daarbij niet in aanmerking. In een driegelede samenleving kan de staat geen schulden maken om de eenvoudige reden dat het geld er door de economische organisatie en niet door de staat wordt beheerd. De staat krijgt alleen het (via belastingen opgebrachte) geld in handen dat hij nodig heeft om de taken te financieren die bij zijn eigen bevoegdheid horen, zoals politie en defensie.

7. De uitoefening van een beroep in het geestesleven, bijvoorbeeld als arts, is naar zijn inhoud ook aan staatsregelingen onttrokken. Dat het bijvoorbeeld in Nederland huisartsen een hele tijd verboden was het beproefde medicijn *hydroxychloroquine* te gebruiken voor hun coronapatiënten, is een ernstige inbreuk op hun autonomie en eigenlijk te gek voor woorden! Hoe kan nu een arts haar of zijn afgelegde ‘Eed van Hippokrates’ gestand blijven als een overheidscommissie verbiedt een (*nota bene*: al meer dan zestig jaar lang gebruikt en veilig gebleken) medicijn toe te dienen aan patiënten die in nood of gevaar verkeren?

Artsen handelen bij de uitoefening van hun vak autonoom, dus slechts op basis van hun eigen inzichten en deskundigheid. Zij passen ieder middel toe dat zij in een gegeven situatie voor een patiënt noodzakelijk of heilzaam achten, in overleg met de patiënt en uiteraard met inachtneming van het *primum non nocere*, (in de eerste plaats geen schade toebrengen – een rechtsregel overigens).¹⁹

8. Tenslotte is er nog iets wat op het eerste gezicht bevreemdend kan overkomen: in een driegelede samenleving behoort de rechtspraak niet tot het rechtsleven. Dit laatste is (als het enige domein van de staat) de plek waar de burgers met elkaar democratisch hun onderlinge rechten en plichten, dat wil zeggen het *openbare recht* vastleggen. In de praktijk wordt dit voor een aanzienlijk gedeelte, maar zeker niet geheel en al, aan het parlement gedelegeerd.

De *rechtspleging* heeft echter haar instituties in het vrije geestesleven. Voor veel mensen is dat uiterst verbazingwekkend, klinkt het zelfs absurd omdat we er dermate aan gewend zijn dat het hier om een staatsaangelegenheid gaat. Maar ook op dit punt bleek *Steiner* weer een visionaire practicus te zijn. We zijn er nu getuige van dat het zo goed als onbegonnen werk is om een rechtszaak tegen de staat aan te spannen als deze zijn bevoegdheden te buiten gaat. Onze rechters, ook als zij integer zijn en zich zo onbevooroordeeld mogelijk van hun

¹⁸ In het afgelopen voorjaar is dat bijvoorbeeld gebeurd tussen bedrijven die bij de Stichting Sleipnir zijn aangesloten en met neutraal kapitaal werken: horeca-ondernemers die door de coronamaatregelen niet aan het werk konden, hebben zich beschikbaar gesteld bij een verdeelcentrum dat door de plots toegenomen vraag naar levensmiddelen het werk niet meer aankon.

¹⁹ Voor artsen in veel Oost-Aziatische landen is deze gang van zaken volkomen vanzelfsprekend. Zij verbazen er zich hogelijk over dat hun Europese en Amerikaanse collega's bij de keuze van therapie en medicatie aan wettelijke beperkingen zijn onderworpen. Daarmee hangt ook samen dat in een vrij, zelfstandig geestesleven veel verschillende vormen van geneeskunde naast elkaar bestaan, elkaar aanvullend en bevruchtend. Dat zorgt meteen ook voor een ruimer scala aan therapeutische benaderingen om patiënten met Covid-19 te behandelen. Net als ieder ander virus kan SARS-Cov-2 bijvoorbeeld met een ‘Machine van Rife’ veilig en succesvol worden bestreden.

taak willen kwijten, zijn immers staatsambtenaren. Uit hoofde van hun aanstelling kan hun onpartijdigheid, net als bij veel hedendaagse wetenschappers, niet anders dan zwaar onder druk staan.

Antroposofie als Bron voor Sociale Vernieuwing

Om terug te keren naar de situatie vandaag geef ik nog een laatste citaat van *Steiner*: “Het geestelijke leven van de mensheid moet van het politieke staatsleven bevrijd worden; pas dan kan het weer vruchtbaar worden en de menselijke ontwikkeling aanwakkeren. *Anders levert het alleen ontwrichte ideeën op en naar die ideeën worden dan valse realiteiten in het leven geroepen.*”²⁰ Ik heb de laatste zin van dit citaat cursief weergegeven omdat er nauwelijks een compactere en correctere omschrijving te bedenken valt van wat we nu in deze coronatijd meemaken.

Want het is een ontwricht idee dat het coronavirus een levensgrote bedreiging voor de volksgezondheid vormt en ten koste van zowat alles moet worden bestreden, zoals de *mainstream* media ons nu al langer dan een half jaar onophoudelijk en met alle beschikbare middelen voorhouden. En het is een valse realiteit dat de coronacrisis een oorlog is van ons allen tegen een virus, met de overheid als legerleiding. In mijn vorige artikel heb ik aangegeven waarom deze voorstelling van de feiten niet klopt. Er is geen oorlog tegen het coronavirus, er is veeleer sprake van een oorlog tegen de burgers door de overheid, die de samenleving bezet houdt alsof het een vijandelijk gebied betrof. Daarbij is het machtigste wapen ingezet dat er bestaat: angst.

Overheden hebben zich op grote schaal schuldig gemaakt aan misdrijven die stuk voor stuk strafbaar zijn: *gijzeling* (gezonde mensen in hun huizen vastzetten), *stalking* (burgers achtervolgen met ondoelmatige, schadelijke maatregelen en boetes) en *terrorisme* (door eenzijdige, fragmentarische en deels valse informatie een permanent klimaat van angst in stand houden). Die angst moeten we in de eerste plaats zoveel mogelijk zien te ontkrachten, want angst blokkeert de toegang tot de waarheid. Daarbij is het in de eerste plaats goed te bedenken dat *veiligheid*, net als bijvoorbeeld geluk, een *gevoel* is en niet maakbaar.

Alleen al in Nederland en België luiden inmiddels ruim meer dan duizend artsen en andere hulpverleners publiek de noodklok. Zij roepen de regeringen dringend op een andere koers te gaan varen omdat zij constateren dat de huidige maatregelen meer mensenlevens (zullen) kosten dan redden. Maar de beleidsmakers blijven vooralsnog Oost-Indisch doof, verschansen zich in hun stellingen en maken zich daarmee schuldig aan nalatigheid. Ze weigeren fouten of vergissingen toe te geven, klampen zich vast aan achterhaalde visies en grijpen iedere kans die zich aandient om de burgers ongerust, bang en volgzaam te houden door hen in het ‘rode’ denksysteem vast te zetten.²¹

“Velen zijn hardnekkig ten opzichte van de eenmaal ingeslagen weg, weinigen ten opzichte van het nagestreefde doel.”

Friedrich Nietzsche

Binnen de huidige maatschappijstructuren is hier geen oplossing voor te vinden en zonder een autonoom en vrij geestesleven al helemaal niet. Hier ligt voor de antroposofische beweging een grote verantwoordelijkheid, omdat de gezichtspunten voor de noodzakelijke maatschappijvernieuwing en de grondslagen voor een echte, gedegen en consistente wetenschap van het sociale (bij mijn weten: uitsluitend) in de antroposofie te vinden zijn.

Voor de ‘buitenwereld’ klinkt zo’n stelling natuurlijk nogal onuitstaanbaar arrogant. Maar het is gewoon een objectief gegeven dat je geesteswetenschap nodig hebt om maatschappelijke problemen aan te pakken. Natuurwetenschap helpt daarbij niet, net zomin als astronomische kennis dienstig is om een patiënt te genezen die

²⁰ Voordracht gehouden in Dornach op 16-02-1919, uit de bundel ‘Die soziale Frage als Bewusstseinsfrage’ (GA 189).

²¹ In zijn uitstekende artikel ‘Die Krise als Chance’ maakt *Gerald Häfner* op heldere en inzichtelijke wijze duidelijk dat we, geconfronteerd met Covid-19, precies het tegenovergestelde hebben gedaan van wat we hadden moeten doen. De auteur gaat terecht uit van het standpunt dat maatschappelijke problemen in deze tijd niet meer ‘van bovenaf’ maar ‘van onderop’ moeten worden aangepakt en opgelost. Zie <https://www.antroposofie.be/actueel/de-crisis-als-kans/> (Nederlandse vertaling).

aan acute hepatitis lijdt; daar is medische kennis voor nodig. En antroposofie is bedoeld als cultuurfactor voor de hele mensheid, niet om door enkelingen of groepen als ‘geheime kennis’ gekoesterd te worden.

Een houding van “Wij alleen weten het!” kan natuurlijk gemakkelijk in hoogmoed en sektarisme ontaarden. In feite hebben we veeleer reden tot grote bescheidenheid, misschien zelfs tot enige schaamte! In de eerste plaats zijn er ook bij veel mensen die niets met antroposofie hebben, zeer waardevolle elementen te vinden. En in de tweede plaats kunnen we vandaag niet anders dan zeggen: “We weten het nog helemaal niet!”, want uit de geesteswetenschap zijn ons wel veel unieke en waardevolle inzichten aangereikt, maar bijna alles moet nog in de praktijk uitgetoet worden en tot ontwikkeling gebracht worden.

Na honderd jaar is de impuls van 1919, die de sociale driegering in de openbaarheid bracht, uitgewerkt. Nadat de toenmalige maatschappelijke beweging was vastgelopen, bleef daarvan als enige bloeiende tak de vrijeschoolbeweging over. Wellicht niet in de laatste plaats omdat nu eenmaal een vrij onderwijs de enige basis kan vormen voor een vrij geestesleven, sprak *Rudolf Steiner* uitdrukkelijk de hoop uit dat de sociale driegering vanuit de Waldorfschoolbeweging weer zou worden opgepakt. Maar om daar begrip voor op te roepen moesten die scholen er natuurlijk ook zelf model voor kunnen staan.

Daar is ongetwijfeld in deze scholen (en op andere plaatsen) wel toe bijgedragen, maar de opbrengst is totnogtoe erg mager gebleven. Dat is ook niet zo verwonderlijk als je bedenkt dat vrijwel nergens voldaan is aan de twee door *Steiner* duidelijk geformuleerde randvoorwaarden die voor een echte vrije school nodig zijn. De eerste (in het licht van het voorgaande vanzelfsprekende) eis luidt dat er geen enkele vorm van staatsbemoeienis mag zijn, noch met de leerprogramma's, noch met de keuze van de leraren. De tweede is dat de school moet worden bestuurd door het college van de leerkrachten, die met elkaar een soort ondernemersmaatschap vormen, dus geen directieven van enigerlei vorm van schoolleiding te volgen hebben.

In de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw riep *Wim Veltman* nog de vrijeschoolbeweging op om zich weer te gaan bezinnen op de bron waaruit zij ontstaan is: de sociale driegering, deze in praktijk te brengen en werk te maken van de verspreiding ervan.²² Het heeft niet (veel) mogen baten. In de meeste landen zijn de Waldorf- of Steinerscholen gezwicht voor de eisen van de staat en hebben zich daaraan in mindere of meerdere, maar steeds toenemende mate aangepast.

De genoemde maatschappelijke ‘stofwisselingsziekte’, het ontcrachte geestesleven, ondermijnt al heel lang onze samenleving; de coronacrisis is in feite niets anders dan een aan het daglicht tredend symptoom van deze ziekte. Dat de Antroposofische Vereniging in België momenteel de oprichting van een Afdeling Sociale Wetenschappen voorbereidt, is alvast een hoopvol initiatief en een stap in de goede richting.

Luuk Humblet

oktober 2020

Met dank aan Mia, John, Luc en Simone voor het kritisch doornemen van de tekst en het geven van tips ter verbetering en aanvulling.

²² *W.F. Veltman*: ‘Vrij Geestesleven en Onderwijs’ in het tijdschrift ‘Vrije Opvoedkunst’, jg. 36 nr. 3 (mei 1973)